

سردار معظم خراسانی

(زندگی سیاسی و خاطرات تیمورتاش)

گردآوری، تحقیق و تدوین:
مسعود عطوفت شمسی

سرشناسه	: عطوفت شمسی، مسعود، ۱۳۴۶ -
عنوان و نام پدیدآور	: سردار معظم خراسانی: (گذری بر زندگی سیاسی و خاطرات تیمورتاش) / گردآوری، تحقیق و تدوین مسعود عطوفت شمسی.
مشخصات نشر	: تهران: بدرقه جاویدان: برکه جاویدان، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری	: ۳۰۴ ص.
شابک	: 978-964-7736-15-2
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
عنوان دیگر	: گذری بر زندگی سیاسی و خاطرات تیمورتاش.
موضوع	: تیمورتاش، عبدالحسین، ۱۲۶۰-۱۳۱۲.
موضوع	: ایران -- تاریخ -- پهلوی، ۱۳۲۰-۱۳۰۴.
موضوع	: Iran -- History -- Pahlavi, 1925-1941
رده بندی کنگره	: DSR ۱۴۸۶
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۰۸۲۲۰۹۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۷۲۸۲۰۹۶

انتشارات برکه جاویدان
انتشارات گنبدینه عطوفت

همراه: ۰۹۱۲-۳۹۶۳۷۴۲ - ۰۴۰۱-۳۹۶۳۰۲۱

دفتر مرکزی

فیابان انقلاب، فیابان فروردین، کوچه نوروژ، پلاک ۲۶

تلفکس: ۰۶۶۴۱۱۵۰۸ - ۰۶۶۴۱۴۳۶۲ - ۰۶۶۴۰۴۶۴۹

فروشگاه

فیابان ولعیمصر، نبش فیابان دکتر فاطمی، انتشارات بدرقه جاویدان

تلفن: ۸۸۹۷۵۵۸۱-۴

انتشارات بدرقه جاویدان با همکاری انتشارات برکه جاویدان

سردار معظم خراسانی

(زندگی سیاسی و خاطرات تیمورتاش)

گردآوری، تحقیق و تدوین: مسعود عطوفت شمس

ویراستار	:	منصوره علی زاده
نوبت چاپ	:	اول ۱۴۰۱
شمارگان	:	۱۰۰ نسخه
چاپ و صحافی	:	امیرکبیر
قیمت	:	۱۵۰/۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۷۳۶-۱۵-۲	:	ISBN: 978-964-7736-15-2

«کلیه حقوق محفوظ و مخصوص می باشد»

فهرست مطالب

۱۱	 سخن مؤلف و ناشر
۱۳	 پیشگفتار
۱۵	 دوران سلطنت فتحلی شاه
۱۵	 دوران سلطنت محمدشاه قاجار
۱۶	 دوران سلطنت مظفرالدین شاه قاجار
۱۷	 دوران سلطنت محمدعلی شاه قاجار
۱۸	 دوران سلطنت احمدشاه قاجار
۲۶	 قرارداد ۱۹۱۹ ایران و انگلیس
۲۷	 نهضت جنگلی‌ها
۲۹	 کوچک‌خان جنگلی رئیس مجاهدین گیلان
۳۰	 کودتای سوم اسفند سال ۱۲۹۹ هـ
۳۸	 ماجرای قتل ماژورایمبری
۴۰	 پادشاهی رضا شاه پهلوی
۴۵	 مقدمه
۴۷	 تیمورتاش و ورود به عرصه سیاست
۴۹	 تیمورتاش و ورود به مجلس سوم شورای ملی
۵۵	 تیمورتاش و حکومت گیلان
۵۸	 تیمورتاش و وزارت دربار
۶۳	 رضا شاه و نظرش درباره سردار معظم خراسانی
۶۵	 خصوصیات سردار معظم خراسانی
۶۷	 سردار معظم در اوج قدرت
۶۹	 نتیجه کار تیمورتاش
۷۱	 تیمورتاش و آخرین سفرش به اروپا

- تیمورتاش و نیاکانش ۷۷
 تیمورتاش و تحصیلات در روسیه ۷۹
 اوضاع سفارت ایران در پترزبورگ ۸۲
 تیمورتاش و اولین مأموریتش ۸۴
 تیمورتاش، خان حاکم جوین ۸۶
 جگونگی ازدواج تیمورتاش ۸۷
 تیمورتاش و نمایندگی دوره دوم مجلس شورای ملی ۸۹
 تیمورتاش و اولتیماتوم روسیه ۹۳
 دیدگاه سیدحسن تقی‌زاده از مجلس دوم شورای ملی ۱۰۳
 مجلس دوم و قوانین وضع شده ۱۰۶
 سردار معظم، فرمانده قشون خراسان ۱۰۹
 تیمورتاش و وکالت سومین دوره مجلس شورای ملی ۱۱۱
 مخالفت تیمورتاش با مستوفی‌الممالک ۱۱۳
 نخست وزیری مشیرالدوله ۱۱۶
 نخست وزیری عین‌الدوله و تیمورتاش ۱۱۷
 تیمورتاش عضو ایرانی کمیسیون میکس ۱۲۸
 تیمورتاش و حکمرانی گیلان ۱۳۱
 دربارهٔ دکتر حشمت از یاران میرزا کوچک‌خان جنگلی که در رشت به دار کشیده شد ۱۳۵
 تیمورتاش در زندان سید ضیاء‌الدین طباطبائی ۱۳۹
 دولت کودتا (دولت سید ضیاء‌الدین طباطبائی) ۱۴۵
 دستور بازداشت قوام‌السلطنه توسط سید ضیاء ۱۵۲
 تیمورتاش و مجلس چهارم شورای ملی ۱۵۴
 ریشه‌کنی حامیان سید ضیاء‌الدین طباطبائی و رد اعتبارنامه عدل‌الملک ۱۵۵
 رد اعتبارنامهٔ سلطان محمدخان نائینی (عامری) ۱۵۸
 رد اعتبارنامهٔ سید مهدی‌خان معتمدالسلطنه ۱۵۹
 شیخ محمد خیابانی، مشیرالدوله، و تیمورتاش ۱۶۲
 تیمورتاش نایب رئیس اول مجلس ۱۶۳

۱۶۵	دولت قوام السلطنه
۱۷۲	قوام السلطنه و تیمورتاش
۱۷۴	قوام السلطنه، مدافع اختیارات مصدق السلطنه وزیر مالیه
۱۸۲	چگونگی سقوط کابینه قوام السلطنه
۱۸۵	دولت مشیر الدوله
۱۸۷	دوران زمامداری مشیرالدوله
۱۹۱	دومین دولت قوام السلطنه
۱۹۶	تیمورتاش والی کرمان و بلوچستان
۲۰۱	دولت مستوفی العمالک
۲۰۴	قوام السلطنه و حمله به مستوفی العمالک و دفاع از خود و مشیر الدوله
۲۰۵	قوام السلطنه و نطق دفاع از خود و مشیر الدوله
۲۰۶	مجلس پنجم، مجلس سرنوشت تیمورتاش
۲۰۹	دولت مشیر الدوله
۲۱۵	دولت سردار سپه
۲۲۶	تیمورتاش و نقش او در مجلس پنجم
۲۲۷	تیمورتاش وزیر فوائد عامه
۲۲۸	تصویب قانون داشتن نام و نام خانوادگی و لغو القاب و درجات نظامی
۲۲۹	تیمورتاش وزیر دربار مقتدر رضا شاه پهلوی
۲۳۱	دوره ششم انتخابات مجلس شورای ملی
۲۳۲	تیمورتاش عازم مسکو
۲۳۴	تیمورتاش و نمایندگان مجلس
۲۳۵	پیشنهاد کاندیداتوری رئیس الوزرائی تیمورتاش
۲۳۷	مخبر السلطنه هدایت، رئیس الوزراء
۲۳۷	تیمورتاش قدرتمندترین فرد بعد از رضاشاه
۲۳۹	تیمورتاش و تشکیل حزب ایران نو

۲۳۹	تیمورتاش و هفتمین دوره انتخابات مجلس
۲۴۲	تیمورتاش و انتصابات مهم حکومتی
۲۴۳	تیمورتاش مؤسس کلوپ ایران، مرکزی برای تصمیم‌گیری مهم ایران
۲۴۴	تیمورتاش وزیر دربار و دو وزارتخانه دیگر
۲۴۵	تیمورتاش و از دست دادن تدریجی قدرت
۲۴۵	تیمورتاش و آخرین سفرش به اروپا
۲۴۸	انگلستان و نقشه براندازی تیمورتاش
۲۵۰	تیمورتاش در اتحاد جماهیر شوروی
۲۵۳	تیمورتاش و اقامت ۱۶ روزه در بندر چمخاله لنگرود
۲۵۹	مقدمات محاکمه تیمورتاش
۲۶۶	اولین محاکمه تیمورتاش
۲۶۷	دومین محاکمه تیمورتاش و ادعای دادستان
۲۶۷	معرفی متهمین پرونده رشوه
۲۷۱	سخنان سروری، مدعی العموم
۲۷۲	دفاع احمد مقبل از تیمورتاش
۲۷۳	دومین محکومیت تیمورتاش
۲۷۴	پایان دادگاه و عاقبت تیمورتاش و امین التجار
۲۷۵	پاداش رئیس محکمه و مدعی العموم از محاکمه تیمورتاش
۲۷۶	ارزیابی محاکمه تیمورتاش
۲۷۷	دشمنی نواب و تیمورتاش
۲۸۱	چگونگی مرگ تیمورتاش
۲۸۲	چرا تیمورتاش را به قتل رساندند؟ و نظرات گوناگون
۲۸۹	بازماندگان تیمورتاش و سرنوشت آنها
۲۹۱	ایراندخت تیمورتاش، خونخواه پدر
۲۹۵	دوستی تیمورتاش، قوام السلطنه و هاشم میرزا افسر
۲۹۷	تیمورتاش و علامه قزوینی
۲۹۹	تیمورتاش و ملک الشعراء بهار
۳۰۱	شعری از ملک الشعراء بهار برای تیمورتاش
۳۰۲	فهرست منابع و مأخذ

سرمنگ لطیف خوی دلداز

بهتر از فقیه مردم آزار

سعدی

سخن مؤلف و ناشر

کتاب **سردار معظم خراسانی** (گذری بر زندگی سیاسی تیمورتاش) کتابی است که از زندگی خصوصی و سیاسی مردی مدیر و مجری فوق العاده، ادیب پرور و دوستدار شعر و شاعری، به علت تسلط بر چندین زبان خارجی به ادبیات شرق و غرب آشنا، تحصیل کرده، جدی، کاردان، ناطق، مقتدر، با اراده، صمیمی با دوستان، نیک محضر، با شهامت، بی پروا، رشید، خوش تیپ و خوش قیافه، استقامت در دوستی، صدق لهجه و وکیلی زبردست و البته مغرور چهار دوره مجلس شورای ملی، رونمایی می کند.

او برای رضاشاه بیش از یک مشاور سیاسی و وزیر دربار ارزش داشته و حتی برای شاهنشاه ایران، رهبر و راهنمای سیاسی، اجتماعی و خانوادگی بوده و او بود که به رضاخان پوکر بازی را نیز آموخت.

سردار معظم تحصیلات نظامی خود را در روسیه تزاری به پایان رسانیده، وکیلی حراف و مبرز بود و به چندین زبان زنده دنیا: روسی، فرانسه، آلمانی، ترکی اسلامیبولی و انگلیسی تسلط کامل داشته و به خوبی حرف می زد. آداب و تمدن غرب را خوب می دانست، خستگی ناپذیر بود، اروپا و روسیه را به خوبی می شناخت، مغز متفکر رضا شاه بود و در همه امور او را راهنمایی می کرد. نافذ در هر کاری، دست راست شاه و وزیر دربارش بود، تاجایی که رضاشاه می گفت: «قول تیمورتاش، قول من است».

در زمان وکالت در مجلس شورای ملی، بسیاری از قوانین مانند: حق چاپ و نشر اسکناس، اعزام دانشجو به خارج، الغای کاپیتولاسیون و ... را به تصویب رسانیده و همچنین بسیاری از عزل و نصب‌ها نیز بر عهده سردار معظم بود.

اما از آنجا که دیکتاتوری دوست و دشمن، وزیر و فقیر نمی‌شناسد و حتی می‌تواند عزیزترین و والا مقام‌ترین افراد حکومت خود را هم از بین ببرد، **سردار معظم خراسانی** خوش تیپ و کاردان و جنگجوی ما نیز در چنگالش گرفتار شده و توسط عوامل همان شخصی که روزگاری معلم، وزیر، استاد و همه‌کاره‌اش بود، در سن ۵۲ سالگی به قتل رسید. **تیمورتاش** بدون تردید فدای توطئه و تزویر دستگاه‌های اطلاعاتی و جاسوسی انگلیس خبیث شده و البته عوامل داخلی هم مانند: ذکاء الملک فروغی، سید حسن تقی‌زاده و سرلشکر محمدحسین آیرم نیز در محکومیت و قتل او دخیل بودند، این عوامل چنان ذهن رضاشاه پر قدرت و دیکتاتور را نسبت به سردار معظم خراب و فوق‌العاده نسبت به او طنین و بیمناک کرده بودند که غضب رضاخان به فرزندان و خانواده تیمورتاش هم بعد از قتلش رحم و مروتی نکرده و آنها را به دورترین منطقه خراسان تحت نظر به تبعید فرستاد.

در نهایت **سردار معظم خراسانی** و **یا همان تیمورتاش مقتدر** و کاردان و وزیر دربار رضاخان، در سوم دی ماه ۱۳۱۱ ه. ش از کار برکنار شده و در منزل خود تحت نظر پلیس قرار گرفت و در ۲۹ بهمن ۱۳۱۱ ه. ش در زندان نظمیه زندانی شده و بعد از دو محاکمه که به محکومیت جزایی و مالی او انجامید، با خفت به زندان قصر برده شد. سرانجام در نهم مهرماه ۱۳۱۲ ه. ش در زندان قصر و به دستور سرلشکر آیرم به قتل رسید.

هرچند در کارنامه **سردار معظم خراسانی** نقاط تیره و سیاه وجود دارد، ولی مزایای کاری‌اش بیش از آن نقاط تاریک بوده است.

مسعود عطوفت شمسی

مدیر انتشارات برکه جاویدان

پای در زنجیر نزد دوستان
به که با بیگانگان در بوستان

پیشگفتار

دربارهٔ سلطنت ۱۳۵ سالهٔ سلسلهٔ قاجاریه در ایران می‌توان کتاب‌های بسیاری نوشت، چرا که دوران شوم و فلاکت بار سلسلهٔ منقرض قاجاریه که اصالتاً ایرانی هم نبوده‌اند، یکی از ننگین‌ترین دوران تاریخ ایران و حتی باعث سرشکستگی هر ایرانی است. در دوران سلطنت پادشاهان قاجار برای کشور ما مشکلات فراوانی به بار آمد و به سبب بی‌لیاقتی، عیاشی، زن‌بارگی و تن‌آسانی فرد فرد آنان، چند قسمت مهم از خاک کشور ایران مانند: افغانستان، ارمنستان، گرجستان، تاجیکستان، داغستان، (۱۷ شهر قفقاز)، و قسمتی از بلوچستان، و آذربایجان، و قسمتی از حدود خوارزم و خیوه و ترکمنستان و ازبکستان، همچنین تاشکند، سمرقند، بخارا (محل مقبره شاه اسماعیل سامانی) از خاک ایران مجزا شد و تحت سلطه روسیه تزاری و انگلیس درآمد. این حاتم بخشی‌ها به موجب عهدنامه گلستان و قرارداد ترکمانچای بین روسیه تزاری و ایران در عهد سلطنت فتحعلی شاه قاجار، و به دنبال آن معاهده پاریس (سال ۱۲۷۳ ه‍.ق)، و معاهدات و قراردادهای ۱۹۰۷ و ۱۹۱۵ و ۱۹۱۹ میلادی بین انگلیس و ایران انجام شد که نزدیک بود کشور ایران بین روسیه تزاری و انگلیس تقسیم شود.

در دوران قاجاریه رقابت بین روسیه تزاری و انگلیس از هر جهت در ایران افزایش یافته بود، تا جایی که دو دولت مقتدر، به موجب قراردادهای ۱۹۰۷ و ۱۹۱۵ میلادی کشور ایران را بین خود تقسیم کرده بودند. اما در بحبوحهٔ جنگ جهانی اول (۱۹۱۸-۱۹۱۴ میلادی) اوضاع داخلی روسیه تزاری زیر و رو شد و در آنجا دولت بلشویکی لنین روی کار آمد و دولت جدید روسیه در ۱۴ ژانویه ۱۹۱۸ م (اول ربیع الثانی ۱۳۲۶ ه‍.ق) قراردادهای فوق را لغو کرد. اما پس از آن دولت انگلیس در ایران بدون رقیب ماند و بعدها توانست قرارداد ننگین ۱۹۱۹ میلادی (شوال ۱۳۳۷ ه‍.ق) را در زمان پادشاهی احمدشاه قاجار با وثوق

الدوله نخست وزیر منعقد کند و بدین ترتیب بود که کلیه امور نظامی و مالی و گمرکی ایران منحصراً تحت نفوذ انگلیس قرار می‌گرفت. به همین دلیل بعضی از دولت‌ها از جمله آمریکا و فرانسه به دولت انگلیس اعتراض کردند و خوشبختانه سازمان ملل که تازه تأسیس یافته بود این قرارداد را به رسمیت نشناخت و در ایران نیز جمعی از آزادیخواهان و دولتمردان وطن پرست و روزنامه نگاران، بر ضد آن قیام کردند و عاقبت قرارداد فوق با کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ هـ.ش توسط سید ضیاء الدین طباطبایی لغو گردید.

اغلب پادشاهان قاجار در بی رحمی و ظلم و ستم، همانند چنگیز و تیمور بودند، چنانچه سر سلسله آنان، آغا محمد خان قاجار (۱۱۵۵-۱۲۱۱ هـ.ق)، پس از قلع و قمع خاندان زند و قتل فجیع و شنیع لطفعلی خان زند در سال ۱۲۰۹ هـ.ق در صورتی که از کریم خان زند محبت‌های بسیار دیده بود، با کینه و عنادی که در نهاد خود داشت، در شهرهای مختلف ایران مانند کرمان و شیراز، چشم‌های زیادی از مردم بی گناه را به بهانه کمک آنان به لطفعلی خان زند، کور کرد و عده زیادی را کشت و از سرهای آنان منارها بر پا ساخت.

این مرد کینه توز و بی عاطفه، که عمری از خوان نعمت کریم خان زند بهره مند شده بود، بر اثر طینت کثیفی که داشت به مرده کریم خان زند هم رحم ننمود و نبش قبر کرد و استخوانهای کریم خان را از قبر بیرون آورد و در زیر پله‌های قصر خویش در تهران مدفون نمود، تا هر روز از روی آنها عبور کند، و عاقبت هم این مرد سفاک به دست چند نفر از ملازمان خود در ذیحجه ۱۲۱۱ هـ.ق به قتل رسید.

دوران سلطنت فتحعلی شاه

(۱۱۷۶-۱۲۱۳ هـ.ش)

دومین پادشاه سلسله قاجار فتحعلی‌شاه بود که پیش از سلطنت باباخان نام داشت. این پادشاه بسیار طماع و پول دوست و زن باره بود تا جایی که بعضی از مورخین تعداد همسران او را تا ۱۵۸ نفر و اولادها و نوه‌های او را هم تا هزار نفر نوشته‌اند. او رکورددار زاد و ولد در تاریخ حاکمان جهان است. مدت سلطنت نکبت بار او ۳۸ سال بود و در زمان سلطنت او بود که قراردادهای شوم گلستان و ترکمانچای با روسیه تزاری منعقد شد و قسمت زیادی از خاک ایران از این کشور جدا گردید.